

תורה שבע"פ

הרב צבי א' סלושץ

ראש השנה – תחילת השנה

במאמר זה נדון האם שם החג הקרוי בפנינו "ראש השנה" אכן הוא ראש לשנה. אין בכוונתנו לדון בטורים אלה במשמעות הפנימית וההלכתית של תוכן החג.

צמד המלים "ראש השנה" מציין היום שבו מתחילים למנות ימי השנה. ממתי מתחילים למנות ימי השנה, בזה נחלקו רבי אליעזר ורבי יהושע (ראש השנה דף י, ע"ב-יא, ע"א). לדעת ר' אליעזר האומר בתשרי נברא העולם (כלומר שהוויית העולם נראה כסתו שהוא תחילת החורף), ויום ראשון לבריאה היה בכ"ה באלול, ויום שנברא האדם - שהוא נזר הבריאה ועיקרו - היה ביום שישי שהוא א' בתשרי, לפיכך, מיום זה מתחילים למנות את ימי השנה. לרבי יהושע האומר בניסן נברא העולם (כלומר שהוויית העולם נראה כאביב שהוא תחילת הקיץ), ויום א' לבריאה היה בכ"ה באדר ויום השישי לבריאה שבו נברא האדם היה בא' בניסן, א"כ, מיום זה מתחילים למנות את ימי השנה¹.

הגמרא שם (במסכת ר"ה דף יא, ע"א) מבארת דעתם של רבי אליעזר ורבי יהושע בראיות מכתובים בתורה, להוכיח כל אחד כדעתו איזו עונה נחשבת לתחילת השנה. באקלימה של ארץ ישראל שחלים שינויים במזג האוויר באביב ובסתו, ראויים שניהם להחשב כתחילת השנה. שני החודשים - ניסן ותשרי - כמו מתחרים זה בזה בחיי ישראל מי יעמוד בראש, כי לשניהם הכינוי "ראש": ראש חדשים, ראש השנה². להלכה חודש ניסן נקבע להתחיל בו מנין החדשים לשנה שיצאו בני ישראל ממצרים, כאמור: "החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה" (שמות י"ב, ב). אכן, מונים את החדשים במקרא לעולם מניסן. אבל השנה הכללית והטבעית מתחילה מחודש תשרי כנקבע בהלכה.

1. ראה ראש השנה דף ח, ע"א תוספות ד"ה לתקופות, וכן רבנו נסים למסכת ר"ה למשנה "בארבעה פרקים העולם נידון" ד"ה בראש השנה.

2. הד קדום על כך אנו מוצאים בתרגום יונתן לפסוק: "בירח האתנים בחג הוא החודש השביעי" (מלכים א' ח, ב), תרגום: "בירחא דעתיקא דקרן ליה ירחא קדמאה בחגא וכען הוא ירחא שביעאה". כלומר חודש תשרי שהראשונים היו קוראים לו ראשון, היינו לפני שיצאו בני ישראל ממצרים - היה תשרי החודש הראשון. כי בתשרי נברא העולם ועכשיו משיצאו ממצרים וחודש ניסן נקבע ראש לחדשים קוראים לו החודש השביעי, ועיין שם ברד"ק.

כאותה ששנינו: "באחד בתשרי ראש השנה לשנים" (משנה ר"ה פ"א, מ"א), וכמו שפירש רבי זירא את המשנה: "לתקופה ורבי אליעזר היא". ופירש רש"י: "לתקופת חמה ולצנה, לומר שמונים לצרייתן והילוכן של תקופת החמה ומולדות הצנה מתשרי" (שם דף ח, ע"א). לפיכך אנו מתחילים למנות מתשרי לבריאת העולם.

השם "ראש השנה" שהונח על יום תחילת השנה (א' בתשרי) לא מצאנו במקרא. הלשון "ראש השנה" באה בתנ"ך פעם אחת בספר יחזקאל (פרק מ, א) ושם משמעו בתחילת השנה ולא דווקא ביום הראשון של השנה: "בעשרים וחמש שנה לגלותנו בראש השנה בעשור לחדש". אין הפסוק מודיע באיזה חודש, אבל חז"ל דרשו: "איזו היא שנה שראש השנה בעשור לחדש? - הוי אומר זה יובל" (ערכין יב, ע"א). כלומר מנין שנות היובל מתחילים למנות ביום הכפורים שהוא בחודש השביעי, ובאותו יום הוא ראש השנה שלה. ולא עוד, אלא שאפילו בהלכות נדרים הסתמכו על הכתוב הזה שיום הכפורים ראש השנה הוא.

בגמרא בנדרים דף כג, ע"ב איתא: "הרוצה שלא יתקיימו נדריו כל השנה יעמוד בראש השנה ויאמר כל נדר שאני עתיד לידור יהוא בטל". וכתבו שם התוספות שמכאן המנהג להתיר נדרים ביום כפור באמירת "כל נדריי". ואע"פ שבגמ' נאמר שעומד אדם בראש השנה ואנו מתירים הנדרים ביום הכפורים, מצאנו שיום הכפורים נקרא ראש השנה ככתוב בספר יחזקאל "בראש השנה בעשור לחדש" ואמרו חכמים שזהו יוה"כ של יובל³.

נראה לומר שהפסוק "בראש השנה בעשור לחדש" יובן לא כשם היום, אלא כשם כמה ימים כלומר בראשית השנה שהיא נמשכת עד לעשירי בחודש. העשיריה הראשונה של חודש תשרי היא יחידה אחת שתחילתה א' בתשרי וסיומו ב' בתשרי. גם קרבנות המוסף של ראש השנה ושל יום הכפורים דומים זה לזה: "פר אחד, איל אחד ושבעה כבשים כולם לעולה, ושעיר עזים לחטאת (במדבר כ"ט, א-יא). משום כך ניתן התואר ראש השנה גם על יום הכפורים. ויש להביא לזה סמך מדברי הר"ן בר"ה למשנה: "בראש השנה כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון" שכתב שיום יו"ד בתשרי "לפי שנתרצה הקב"ה ביום זה לכפר על חטא העגל נקבע לדורות כיום סליחה. שמראש השנה ועד יום הכפורים התחיל השם להתרצות למשה, וביום הכפורים נתרצה לו לגמרי, לפיכך רצה הקב"ה לדון בריותיו בזמן שהוקבע לכפרה ולסליחה". מבואר מדבריו

3. אף ש"ראש השנה" בלשון חכמים הכוונה תמיד לא' בתשרי ומדוע תקנהו לומר "כל נדריי", ביום הכפורים? מסבירים שם תוספות משום שביוה"כ הציבור בטל מכל המלאכות אפילו מצורך אוכל נפש והעם נאסף לבית הכנסת יותר מבראש השנה.

שעיקר ראשית השנה הוא יום הכפורים אשר תחילתה מא' תשרי ונקרא בפינו ראש השנה⁴.

ראש השנה כשם חג והוא יום-טוב ומקרא קודש (ויקרא כ"ג, כד; במדבר כ"ט, א) לא נקבע מבחינה הלכתית דווקא משום שיום זה הוא תחילת השנה ויש לציין כיום טוב (כמו סוכות ופסח שהוכרוזו כחגים על שם אירועים שאירעו בהם). התורה קוראת לראש השנה "יום זכרון תרועה" או "יום תרועה" ואסורה בו מלאכת עבודה כמו שאר ימים טובים. אולם חכמים קראו לחג בשם "יום טוב של ראש השנה" (משנה ר"ה פרק ד' משנה א'). יתכן שחז"ל קראו וציינו את שם החג ראש השנה, כדי לקבוע שהלכה כרבי אליעזר שבתשרי נברא העולם, לכן אנו מתחילים למנות ימי השנה מא' בתשרי. וכן מוכיח רבנו יהודה החסיד בספרו "ספר חסידים" סימן רנ"ח שמן התורה א' בתשרי הוא ראש לשנה, וז"ל:

"ובמה אנו יודעים שראש השנה הוא ראש לשנה? - כדאמרינן "עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וקור וחום" (בראשית ח', כב), ואמרינן: "זרע - חצי תשרי ומרחשון וחצי כסלו" (בבא מציעא קו, ע"ב). נמצא שזרע מתחיל מתשרי וזרע הוא תחילת הפסוק, אלמא ראש השנה הוא ראש לשנה, עכ"ל. ראייתו מפסוק זה משום שניתנה כאן (לאחר המבול) הבטחה שלא יחול שינוי במהלך הרגיל של העונות כפי שהיה קודם המבול מאז בריאת העולם שהעונות מתחילות מעונת הזרע המתחילה בחדש תשרי.

דרישה לשמוח בראש השנה לא הוזכרה בתורה כפי שזכרה בגי רגלים "ושמחת בחגך" (דברים ט"ז, יד), אבל נשתמר היום באופי של קדושה. מצאנו שביום זה מודיעים נחמיה ועזרא הסופר לכל העם שנאספו לשמוע את דברי התורה באחד לחדש השביעי - שהיום הזה הוא קדוש לה: "היום קדוש לה' אלקיכם אל תתאבלו ואל תבכו... ויאמר להם לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי קדוש היום לאדוננו... והלויים מחשים לכל העם לאמור הסו כי היום קדוש" (נחמיה ח', א-יב)⁵.

4. השווה עוד דרשת חז"ל: "וקדשתם את שנת החמשים" (ויקרא כ"ח, י) - מלמד שמתקדשת והולכת מתחילתה. מכאן אמר רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקה: מראש השנה ועד יום הכפורים לא היו עבדים נפטרים לבתיהן ולא משתעבדים לאדוניהם, אלא אוכלים ושותים ושמחים ועטרותיהם בראשיהן. כיון שהגיע יום הכפורים תקעו בית דין בשופר - נפטרו עבדים לבתיהן ושדות חוזרים לבעליהן" (ראש השנה ת, ע"ב).

5. הרמב"ם בפרק ג' מהלכות חנוכה הלכה ו' כתב שראש השנה ויום הכפורים "הן ימי תשובה ויראה ופחד לא ימי שמחה יתירה". הגרצ"פ פראנק בספרו "מקראי קודש" כתב שהשמחה בראש השנה היא רק אכילה ושתיה כמו שכתוב בפסוק "לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים". בניגוד לגי רגלים ששם השמחה באכילת בשר קרבנות ושתית יין.

לא נרחיק לכת עם נשער שהמקור למנהג הקדום שנהג בארץ ישראל בתקופת הגאונים להתענות בראש השנה כמו ביום הכפורים - היה משום ששני הימים נקראו ראש השנה. כפי שביארנו, ראש השנה קשור ליום הכפורים, והוא הראשון מעשרת ימי תשובה, שיום הכפורים הוא העשירי שבהם. שני החגים הללו נקראים "ימים נוראים" על שם ימי הדין שבהם דן הקב"ה את האדם. לכן התענו בראש השנה כמו ביום הכפורים. אמנם גאוני בבל דחו מנהג זה על-פי הנאמר בספר נחמיה "לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים", וכך נתקבל ע"י כל הפוסקים שאין מתענים בראש השנה (שי"ע או"ח סימן תקצ"ז סעיף א')⁶.

6. דיון נרחב על כך, ראה מאמרו של הרב יעקב גרטנר, תענית בראש השנה, בקובץ "אורייתא" לימים הנוראים כרך ט"ז עמודים רח ואילך.